

dam in het rampjaar. Zijn stimuleren van het eliteonderzoek reikte evenwel verder. Zo werden ook maatschappelijke structuren in meer moderne zin, namelijk de bureaucratistische verbanden, aan een onderzoek onderworpen. De hier opgenomen Leidse inaugurele rede waarin een vergelijking wordt gemaakt van de Engelse 'civil service' in zijn ontstaan met het continentale ambtenarenapparaat èn het artikel over het functioneren van Constantijn Huygens jr. als secretaris van Willem III leggen daarvan getuigenis af. Roorda's arbeidsveld had zich daardoor in zoverre verbreed dat naast lokale problematiek ook het functioneren van het centrale gezag een groeiende aandacht kreeg.

Evenals de stadhouder-koning trok ook hij steeds wijdere cirkels over de kaart. Zijn Leidse leeropdracht inzake de algemene geschiedenis bracht hem vooral tot intensieve bestudering van de Engelse geschiedenis waar zijn occupatie met Willem III gelukkig bij aansloot. Daarbij moet geconstateerd worden dat hij aanzienlijk meer affiniteit had met de Engelse historiografie dan dat hij geïnspireerd blijkt door de Franse school der 'Annales'.

Roorda's opstel over de koning-stadhouder accentueert vooral de plaats van deze voor hem fascinerende maar raadselachtige figuur binnen de administratieve en oorlogsmachine, het door hemzelf gecreëerde netwerk van instrumenten die hem dienden, soms dwars door de officiële kaders heen. Dit aspect vindt dan nog een bijzondere belichting in de belangwekkende artikelen over 'De joodse entourage van de koning-stadhouder', 'Le secret du Prince' en 'De loopbaan van Willem Meester'.

Willem III's, in zijn visie, eerder pragmatisch dan vernieuwend politiek optreden is niet verwonderlijk in het licht van de loodzware last, hem door het buitenlandse gevaar opgelegd. Innovatie in zijn eeuw zou bovendien een koers in de richting van centralisatie en absolutisme betekend hebben: in strijd, niet alleen met zijn politieke mogelijkheden maar ook met zijn historische rol. Het religieuze bestanddeel van 's prinsen persoonlijkheid lijkt ondergewaardeerd. Dat Roorda diens tolerantie in mindering brengt op zijn calvinistische overtuiging ziet voorbij aan het onderscheid dat de gereformeerde kerk steeds maakte tussen de (aanvaarde) gewetensvrijheid en de (in extreme gevallen beperkte of belemmerde) vrijheid van uitoefening van de religie. Overigens lieten ook de predikanten in hun kritische en profetische rol de eigen verantwoordelijkheid van de overheid onaangetast.

Het stemt tot weemoed dat het gesprek met de auteur hierover niet meer mogelijk is.

M. van der Bijl

M. Campfens, M. Schrevel, F. Tichelman, ed., *Op een beteren weg. Schetsen uit de geschiedenis van de arbeidersbeweging aangeboden aan mevrouw dr. J. M. Welcker* (Amsterdam: Van Gennep, 1985, 239 blz., f39,50, ISBN 90 6012 654 8).

Ter gelegenheid van het afscheid van dr. J. M. Welcker van het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, waaraan zij meer dan twintig jaar als afdelingshoofd verbonden is geweest, verscheen een bundel met opstellen over de Nederlandse sociale en politieke geschiedenis. Het boek maakt deel uit van de serie 'De Nederlandse Arbeidersbeweging' van het IISG, die mede op initiatief van Welcker in 1975 is gelanceerd. De redactie meende het thema van de bundel te moeten beperken tot de Nederlandse arbeidersbeweging tot circa 1920. Dit is het terrein waarop Welcker zich voornamelijk

heeft bewogen en terecht hebben enkele auteurs in hun bijdragen naar haar publikaties verwezen. Een nadeel van deze beperking is dat een aantal mensen, dat graag een artikel had willen leveren, verstek moest laten gaan; een voordeel dat de bundel meer samenhang heeft dan het 'vriendenboek' over het algemeen pleegt te vertonen. De periode die wordt bestreken is kort en het is dus logisch dat sommige personen en gebeurtenissen in meer dan één bijdrage ter sprake komen. In één geval, te weten de beschrijvingen van de wijze waarop het vergaderlokaal Walhalla in handen van de Haagse socialisten is gekomen, stemmen de mededelingen niet overeen. Spoor zegt in zijn bijdrage over Alexander Cohen dat Domela Nieuwenhuis Walhalla kocht en dat het op naam stond van de coöperatieve broodbakkerij 'De Volharding' (128); De Vries noemt in een opstel over Liebers, behalve Domela nog andere financiers en laat in het midden wie formeel eigenaar was (118).

Medewerking verleenden M. Campfens, B. van Dongen, E. J. Fischer, T. Haan, G. Harmsen, R. de Jong, A. Mellink, Ph. van Praag, B. Reinalda, M. Schrevel, R. Spoor, F. Tichelman en W. de Vries Wzn. Zoals gebruikelijk bij boeken met een aantal auteurs loopt het gehalte van de bijdragen sterk uiteen. Ik bepaal me tot het vermelden van de stukken die ik het interessantst en het boeiendst vond. Campfens geeft bijzonderheden over de Sociaal-Democratische Studieclub, die heeft bestaan van 1901 tot 1921 en als een voorloper van de wetenschappelijke bureaus van de politieke partijen is te beschouwen. Zij geeft ook een opsomming van enkele belangrijke enquêtes, die de Studieclub heeft gehouden en waarvan het basismateriaal bij het IISG berust. Harmsen behandelt de geschiedschrijving van de Nederlandse arbeidersbeweging van 1875 tot 1905; als altijd een goed geschreven en evenwichtige analyse met allerlei wetenswaardigheden. De bespiegelingen van De Jong over de algemene werkstaking en de visie van de anarchisten hierop mag niemand missen, evenmin zijn interpretatie van 'het verraad' van 1903 (97-99). Mellink belicht een kant van Wijnkoop die mij onbekend was en ik vermoed ook anderen. Van Praag onderzocht hoe de leden van het Algemeen Nederlandsch Werklieden-Verbond over het bevolkingsvraagstuk en de geboortenbeperking dachten. (Heeft hij Thomas de Rot, die ten onrechte een socialist wordt genoemd (69), verward met A. of J. Rot?) Spoor putte voor zijn opstel uit zijn, jammer genoeg niet gepubliceerde 'Alexander Cohen. Brieven en documenten 1888-1961' (138 noot 17); hij schrijft over de brieven die Cohen vanuit de vele gevangenschappen waarin hij vertoefde, heeft verstuurd. De Vries heeft met zijn onderzoek naar het leven en werken van Bruno Liebers, typograaf en behorende tot de mannen van het eerste uur in de Nederlandse socialistische beweging, vermoedelijk het meeste werk verzet; zijn nasporingen strekten zich uit tot Japan.

H. J. Scheffer

G. H. A. Venner, *De Meinweg. Onderzoek naar rechten op gemene gronden in het voormalige Gelders-Gulikse grensgebied circa 1400-1822* (Dissertatie Nijmegen, Maaslandse monografieën XL; Assen-Maastricht: Van Gorcum, 1985, xx + 430 blz., f75,- (ing.), f95,- (geb.), ISBN 90 232 2125 7 (ing.), ISBN 90 232 2124 9 (geb.)).

Uitgaande van een in een uithoek — niet alleen gezien vanuit Groningen — van ons land gelegen stuk heide- en bosgrond als onderzoeksobject heeft de auteur een opmerke-